

САМОРУЙНІВНА ДИСПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Ольга Саннікова

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри загальної та диференційної психології

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

65039, Україна, м. Одеса, Старопортофранківська, 26

osanniland@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3961-2103>

researcher ID: I-5139-2018

Катерина Філонова

аспірантка кафедри загальної та диференціальної психології

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

65039, Україна, м. Одеса, Старопортофранківська, 26

Filonova.KS@pdpu.edu.ua, <https://orcid.org/0009-0004-1030-8356>

Анотація

Запропонована стаття основана на досвіді багатьох років роботи над проблемою саморуйнування особистості та її психологічної детермінації. Саморуйнування розглядається як стійка риса особистості (*диспозиція*), як реальна, узагальнена психічна структура, яка ініціює аутоагресивну, аутодеструктивну (поворот проти себе) поведінку, забезпечує її сталість у різних ситуаціях та спрямовує активність людини на навмисне заподіяння собі фізичної, або психологічної шкоди. У цій статті представлено результати теоретико-емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення факторної структури особистості у обстежених з різною схильністю до саморуйнування. Важливість вивчення проявів та ознак саморуйнівної поведінки саме в період сьогодення, зумовлена зростанням стресу. Розглянуто підходи до розуміння саморуйнування, його ознак та чинників. Теоретично визначено коло рис особистості, що спричиняють прояви схильності до саморуйнування. Викладено та обговорено результати дослідження індивідуально-психологічних властивостей особистості, які супроводжують прояви саморуйнування. Емпіричне вивчення здійснювалося за допомогою опитувальника «Схильність до саморуйнування», Фрайсбургського особистісного опитувальника (Das Freiburger Persönlichkeitsinventar, Freiburg Personality Inventory – FPI). Надано та проаналізовано результати кількісного та якісного аналізів отриманих даних; описано особливості факторної структури особистості, які характеризують представників груп осіб з високою, а також з низькою схильністю до саморуйнування. За допомогою аналізу факторних профілів представників виділених груп осіб визначено коло найбільш домінуючих у кожній групі рис особистості, які супроводжують прояви саморуйнування, антивітальності. Отримані результати розкривають психологічний зміст саморуйнівної диспозиції особистості та надають інформацію про її психологічні чинники.

Ключові слова: особистість, саморуйнівна диспозиція, фактори структури особистості, схильності до саморуйнування, антивітальність, аутоагресія, чинники.

Вступ

Актуальність дослідження зумовлена глобальними проблемами негативного загрозового характеру сьогодення, появою кризових явищ в соціумі, в культурі, наслідками яких є розбалансовані процеси на соціально-психологічному та духовному рівні буття, що виявляється у масових поширеннях антивітальних дій серед різних верств населення, що також призводить до саморуйнації людини як особистості. Різке зростання руйнуючих людську психіку впливів під час війни призводить до розповсюдження різних психічних розладів, результатом чого стає порушення гармонії фізичного, духовного, розумового та соціального благополуччя. Ці прояви у сукупності можуть складати стійкі психологічні детермінанти, що сприяють формуванню когнітивних, емоційних, поведінкових паттернів, впливають на регулятивні, захисні механізми, стиль стосунків з іншими людьми тощо і створювати саморуйнівний радикал у структурі особистості. Вивчення цих структур та їх особливостей дає змогу краще зрозуміти психологічні особливості осіб різною мірою схильних до саморуйнування. Поняття й «саморуйнування», та «аутоагресія» розглядаються у цій роботі як синоніми.

Означені поняття вбирають у себе ряд деструктивних, руйнуючих, насильницьких дій людини по відношенню до себе з наслідками різної тяжкості. У психоаналізі аутоагресія («поворот проти себе»), з часів З. Фрейда розглядається як захисний механізм психіки. Така поведінка вважається наслідком переспрямування агресії, спочатку спрямованої на зовнішній об'єкт, а потім агресія може бути переспрямована на себе. З. Фрейд розглядав саморуйнівні прояви як результат впливу підсвідомих механізмів психіки, виникаючих внаслідок порушень психосексуального розвитку особистості. У його тлумаченні, всі живі істоти прагнуть до смерті, до первинного існування, і самознищення є психологічним актом, рушійною силою якого є інстинкт смерті (Тонатос) (Максименко & Гришко, 2024; 232).

Едвін С. Шнейдман – видатний американський психолог, психіатр, суїцидолог, дослідник феномену самогубств, їх причин та профілактики, розглядав саморуйнування як квінтесенцію душевного болю (депресії, люті, ворожості, хворобливості, туги, горя, сорому, провини, приниження тощо). Е. Шнейдман, на противагу іншим науковцям того часу, одним з перших почав вважати, що саморуйнівні прояви – це не психічна хвороба. Науковець критично ставиться до думки інших фахівців щодо того, що майже всі люди, які завдають самі собі несумісні з життям травми, страждають одним або декількома психічними розладами. Саморуйнівна поведінка, на думку науковця, відбувається тоді, коли психічний біль сприймається людиною як нестерпний (Shneidman, 2004). Це означає, що саморуйнування також пов'язане з різними індивідуальними порогами переживання психологічного болю. Всі афективні стани, такі як, депресія, сором, почуття провини, нечисте сумління, непереборна несвідома лють доводять людину до самознищення, це відбувається лише тому, що людина переживає нестерпний внутрішній біль.

В. Яремчук вказує на те, що однією з найбільш ризикованих аспектів проблеми появи й зростання аутоагресивної поведінки серед громадян різних країн світу є виражена тенденція до збільшення кількості саморуйнівних спроб та інших несмертельних форм саморуйнівної активності, що не призводять до летального наслідку. Авторка вважає, що саморуйнівна поведінка виникає внаслідок порушених соціальних зв'язків, грою з ризиком що перетворюється на спосіб самоствердження при захопленні ризикованими видами спорту, туризмом, участю у небезпечній діяльності, зловживання наркотичними речовинами. При

проявах подібної поведінки, при переживанні гострих відчуттів, суб'єктивно цінність існування людини мовби зростає (Яремчук, 2018).

М. В. Лук'яненко та О. Ісаакян розглядають саморуйнівну поведінку як захисний механізм адаптації особистості до несприятливих умов. На думку науковців, найбільш поширеними проявами саморуйнування у сучасному суспільстві є адиктивна (алкоголь, куріння, вживання психотропних препаратів, інтернет-залежність), ризикована, аутоагресивна поведінка (захоплення екстремальним дозвіллям, випадковий секс тощо). При цьому, саморуйнування дослідники розглядають як явище протилежне самореалізації особистості (Lukyanenko & Isahakyan, 2024).

І. Орбах вважає саморуйнування результатом емоційного стресу, результатом спотворених когніцій, потреб, мотивів і розглядає його як загальну рису особистості. Саморуйнівні процеси – це активні та провокативні поведінкові операції, спрямовані проти власних інтересів. На думку дослідника, саморуйнівні особи самостійно беруть активну участь у створенні своїх внутрішніх і зовнішніх стресорів, у створенні негативних життєвих подій (Orbach, 2017).

Саморуйнівну поведінку І. Музиченко трактує і як динамічний процес, що включає: етап саморуйнівних тенденцій, нахилів (від виникнення саморуйнівних думок до спроб їх втілення); етап саморуйнивої активності (нахили перетворюються в конкретні саморуйнівні вчинки); етап пост саморуйнивої кризи. Останній період триває від моменту вчинення такої спроби до повного зникнення подібних тенденцій, які іноді виявляють циклічність. На основі ґрунтовного аналізу наявних у джерельній базі даних про детермінанти антивітальності дослідниця здійснила їх класифікацію. Серед чинників саморуйнування авторка виділяє: демографічні аспекти (стать, вік); психопатологічні аспекти (наявність психічного захворювання, що суттєво ускладнює адаптацію до соціального середовища для самого хворого і його родини); психологічні аспекти (психічні травми, досвід насильства з дитинства, підвищена емоційна реактивність, агресивні, імпульсивні риси особистості, відчуття втрати надії, низька самооцінка тощо); біологічні (порушення роботи систем головного мозку, гуморальної системи, деякі захворювання); окремо виділяються психічні травми (де стрес, виступає каталізатором для вчинення актів саморуйнування; інші чинники (можливість доступу до лікарських препаратів, до вогнепальної зброї, наявність хронічних захворювань тощо (Музиченко, 2017).

Слід зазначити, що більшість із зазначених вище чинників враховані в наративній кризовій моделі саморуйнивої поведінки, запропонованої такими науковцями як С. Блох-Елькубі, Н. Янез, Л. Ченнапрагада, Д. Річардс, Л. Коен та І. Галинкер. Наративна кризова модель саморуйнування (НКМ), що включає довгострокові та короткострокові чинники ризику їх виникнення. НКМ виникла з нагальної потреби зрозуміти та лікувати неминучий ризик аутодеструктивних проявів (Bloch-Elkouby, Yanez, Chennapragada, Richards, Cohen & Galynker, 2022).

Українськими дослідницями О. Санніковою та Ю. Молодовською (2019) феномен саморуйнування розглядається як багатовимірне психологічне явище, що інтегрує в собі як свідомі, так і несвідомі форми поведінки, спрямовані на завдання шкоди власному соматичному або психічному благополуччю. Науковиці підкреслюють, що саморуйнування виступає як глибоко особистісний і водночас соціально детермінований феномен, який формується внаслідок взаємодії внутрішніх (інтраперсональних) та зовнішніх (соціальних) чинників. Схильність до саморуйнування трактується як симптом порушеного особистісного

розвитку, який часто має витoki у контексті дисфункціональних сімейних стосунків, відчуження, або хронічного дефіциту підтримки з боку значущих дорослих. Автори систематизували низку ознак і проявів схильності до саморуйнування, що дозволяє говорити про наявність певного *індивідуально-психологічного профілю осіб*, які демонструють деструктивну спрямованість поведінки особистості (саморуйнівний радикал). Зокрема, дослідниці вказують на емоційну нестійкість, низький рівень самоприйняття, гіпертрофовану самокритику, тенденцію до самоізоляції та уникнення соціальних контактів як ключові індикатори схильності до саморуйнування (О. Саннікова & Молодовська, 2019).

В роботі О. Саннікової та А. Захарова показано, що схильність особистості до саморуйнування, до антивітальності, спричинює психологічну залежність та може бути її предиктором. Авторками встановлено, що стійка схильність до саморуйнування стає стійкою рисою особистості, яка виявляється в переживаннях, емоціях, думках, міркуваннях, діях та поведінці, що усвідомленим або неусвідомленим чином деструктивно впливає на всю структуру особистості та націлена на заподіяння собі шкоди, як у соматичній, так і в психічній сферах. Емпірично встановлено, що група осіб, які показали високі значення показника саморуйнування, на відміну від представників іншої групи – з низькими його значеннями, демонструють більшу схильність до майже всіх залежностей (алкогольна, залежність від куріння, наркотична, ігрова, лікарська залежність, від інтернету, соціальних мереж тощо), окрім залежності від праці, від здорового життя (Саннікова & Захарова 2024; 45). І це є показовим фактом, який переконливо свідчить про те, що особи із антивітальною саморуйнівною диспозицією тяжіють до появи залежностей.

Один із результатів дослідження індивідуальної своєрідності нарцисичних рис особистості у межах психічної норми, стосувався антивітальних проявів (Sannikova, 2017, 2024). Встановлено, що у «нарцисичних» осіб (так само як і у «авантюричних» особистостей) часто переживають негативні емоції (зокрема, гнів). Навіть адекватна ситуації агресія втрачає свою захисну, конструктивну функцію, кількісно зростаючи і якісно трансформуючись у деструктивну агресію й самоагресію. Переживання інтенсивної печалі, горя, відчуття тривоги, що зненацька можуть нахлинати, навіть у «нарциса», спричинюють безпорадність, відсутність цілеспрямованості, порушення самоорганізації й саморегуляції поведінки, почуття власного безсилля, яке іноді проявляється у деструктивних спонуканнях зі зверненням агресії проти себе. Слід зазначити, що подібні антивітальні прояви виявляються і у авантюристичних осіб (Sannikova, Sannikov & Melenchuk, 2021). Отже, аутоагресивна (саморуйнівна) поведінка – це конкретна форма особистісної активності, що спрямована на заподіяння шкоди власному здоров'ю

Метою статті став виклад та обговорення результатів дослідження саморуйнівної диспозиції особистості, її індивідуально-психологічних властивостей, які супроводжують прояви саморуйнування.

Завдання дослідження: 1) здійснити теоретико-методологічний аналіз психологічних джерел для розуміння підходів у вивчення феномена саморуйнування як актуального (ситуативного) стану і як стійкої риси особистості; 2) визначити властивості особистості, які взаємопов'язані з саморуйнування і супроводжують його індивідуально-психологічні прояви; 3) скомпонувати дослідницькі процедури, спрямовані на діагностику схильності до саморуйнування і комплексу властивостей особистості, гіпотетично з ним пов'язаних. Вивчити психологічні характеристики осіб схильних і не схильних до антивітальних проявів.

Методи дослідження

Емпіричне дослідження антивітальних проявів здійснювалося за допомогою тест-опитувальника «Схильність до саморуйнування». Для емпіричного вивчення характеристик особистості обрано Фрайбургський особистісний опитувальник, біполярні фактори якого містять широкий спектр властивостей, гіпотетично пов'язаних з проявами саморуйнування. Методика «Схильність до саморуйнування» (Ел. рес. http://azpsr_u/tests/kit/ssr.html) визначає рівень її загального показника (СаР). Фрайбургський особистісний опитувальник (Das Freiburger Persönlichkeitsinventar, Freiburg Personality Inventory – FPI) створений для прикладних досліджень із залученням широко відомих методик, таких, як 16PF, MMPI, EPI. Авторами методики FPI є В. Фаренберг (J. Fahrenberg), Х. Зарг (H. Selg) і Р. Гампел (R. Hampel). На даному етапі дослідження використовувалась модифікована форма опитувальника «В» в розробці А. А. Крилова та Т. І. Ронгінської. Означений опитувальник діагностує 12 шкал, що характеризують зміст кожного фактора (Саннікова, Молдовська, 2019). У дослідженні брали участь аспіранти й студенти старших курсів соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Кількість обстежених склала 110 осіб у віці від 25 до 40 років.

Результати та дискусії

Групування показників, що вивчаються, здійснено за допомогою статистичних методів обробки даних (кореляційний аналіз) та застосуванням t-критерію Ст'юдента для пошуку значущих міжгрупових відмінностей), що виконувалися за допомогою комп'ютерної програми SPSS 23.0 for Windows.

У табл. 1 представлено взаємозв'язки між загальним показником саморуйнування та шкалами-показниками за методикою FPI.

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляцій між показником схильності до саморуйнування та факторами особистості

Показники									
СаР	Шкали-фактори FPI								
	FI	FII	FIII	FIV	FVI	FVII	FVIII	FXI	FXII
	481*	210	356*	281*	-225	220	388*	344*	-224

Примітка: 1) нулі та коми не позначено; 2) рівень значущості: без позначки – $\rho \leq 0,05$; з позначкою «*» – $\rho \leq 0,01$; 3) умовні скорочення: 1) СаР – саморуйнування; 2) шкали-фактори за опитувальником FPI: FI – невротичність, FII – спонтанна агресивність, FIII – депресивність, FIV – роздратованість, FVI – врівноваженість, FVII – реактивна агресивність, FVIII – сором'язливість, FIX – відкритість, FXII – маскулітність/фемінність.

Аналіз табл. 1 свідчить про наявність значущих, переважно додатних взаємозв'язків показника СаР майже з усіма факторами особистості, окрім факторів: FV – товарищівість, FIX – відкритість та FX – екстраверсія. Із дев'яти коефіцієнтів кореляцій чотири (FII, FVI, FVII, FXII) є значущі на рівні 5%; і інші п'ять – на 1% рівні значущості. Лише два коефіцієнти кореляцій мають від'ємний знак – це зв'язки показника СаР з факторами FVI та FXII, що показує схожість ознак показника саморуйнування з характеристиками саме

протилежних полюсів цих факторів. Наявність взаємозалежності (а не ортогональності) показників, що вивчаються, дає підґрунтя для подальшого здійснення якісного аналізу даних.

На рис. 1 надано зведені профілі факторів особистості за методикою FPI представників двох груп осіб: з високою схильністю до саморуйнування (група CaPmax) та низькою схильністю (група CaPmin). Попередньо за допомогою методу асів (Саннікова О. і А., 2014) із усієї вибірки обстежених було виокремлено ці 2 групи осіб: першу групу обстежених (CaPmax, у яких значення показника CaP знаходилося у четвертому квартилі розподілу значень усієї вибірки, склали 9 осіб, другу групу зі значеннями першого квартилі розподілу (CaPmin) – 15 осіб. Спочатку аналізується кожний профіль окремо, а лише потім вони порівнюються між собою.

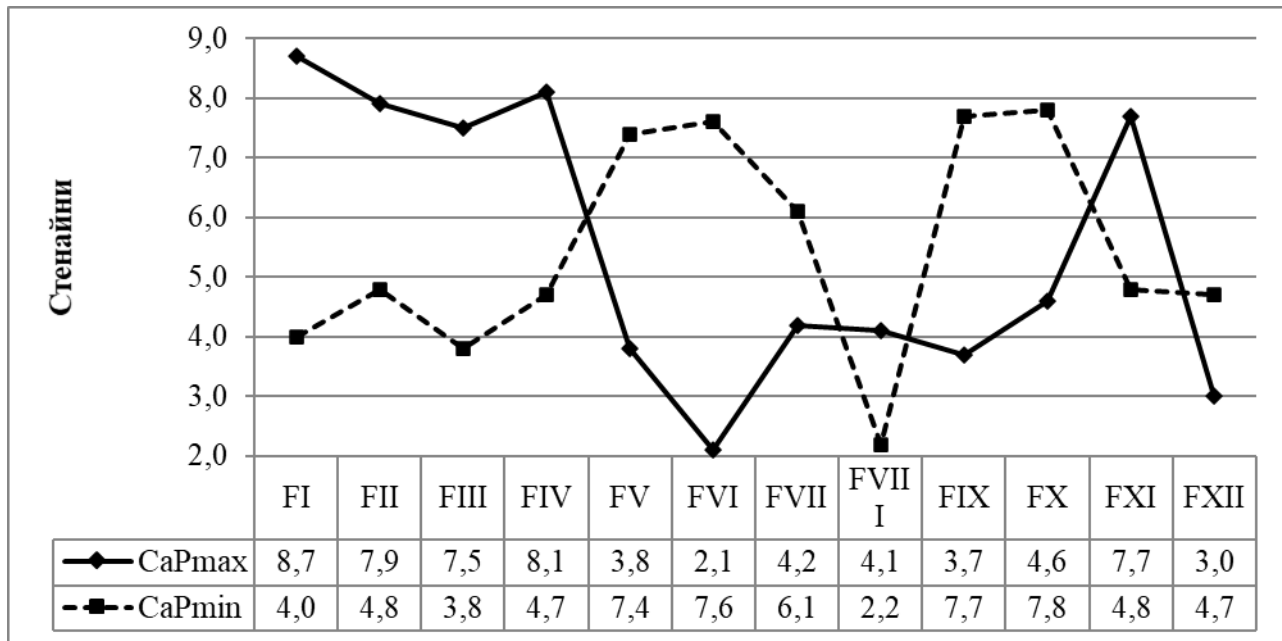

Рис. 1. Профілі факторів особистості за методикою FPI груп осіб з високою (CaPmax) та низькою (CaPmin) схильністю до саморуйнування.

Примітка: скорочення шкал-факторів за опитувальником FPI, які не задіяні у табл.1: FV – товарищівість, FX – екстраверсія, FXI – емоційна лабільність.

На вісі OX традиційно відкладено шкали-фактори за опитувальником FPI, на вісі OY – їх значення, що вираженні у стенайнах. Спочатку опишемо психологічний зміст домінуючих шкал-факторів кожного профілю, а потім порівняємо їх між собою. Перед цим здійснюємо ранжування показників факторів особистості за ступенем відхилення від середньої лінії ряду (від більшого значення до меншого) (там само). Середня лінія ряду проходить через точка 4.5 стенайна. У табл. 2 вказані найбільші значення показників факторів особистості за методикою FPI в кожній групі обстежених.

Таблиця 2

Ранжування шкал-факторів особистості (за FPI) груп осіб з різною схильністю до саморуйнування

Ранг	Група осіб схильних до саморуйнування (CaPmax)	Група осіб не схильних до саморуйнування (CaPmin)
1	FI+ невротичність	FX+ екстраверсія
2	FII+ спонтанна агресивність	FIX+ відкритість

3	FIV+ дратівливість	FVIII- сором'язливість
4	FXI+ емоційна лабільність	FVI+ врівноваженість

Примітка: позначення «+» та «-» вказують на полюси, в яких розташовані середні значення відповідної шкали (фактора) в кожній групі.

Отже, представникам групи осіб схильних до саморуйнування (**СаPmax**) властивий виражений невротичний синдром астенічного типу, що виявляється у переживанні тривожності, в комбінації зі швидким виснаженням, підвищена чутливість, легкодухість. Внаслідок цього, малозначні й нейтральні подразники легко викликають бурхливі спалахи роздратування. часто неадекватні (шкала FI+ невротичність). Такі особи характеризуються імпульсивною поведінкою, при відсутності соціальної конформності, поганому самоконтролі, спонтанною агресивністю, нестриманістю. У цих осіб сильно виражений потяг до гострих афективних переживань, при відсутності яких переважає почуття нудьги, що призводить до нестерпності затримки в задоволенні будь якого бажання чи потреби. Ці особи діють не просто імпульсивно чи непродумано, вони ще й не замислюються над результатними своїх учинків (шкала FII+ спонтанна агресивність). У той же час, представники цієї групи виявляють ознаки, які дозволяють судити про емоційну нестійкість, що виявляється не тільки в слабкій регуляції психічних станів, а й в не здатності до роботи, що вимагає значної напруги, більш високого рівня контролю над діями, вольових зусиль, концентрації, зібраності. Такі особи легко губляться, впадають у відчай, гостро переживають свій неуспіх, також складно переносять ситуації з високим ступенем невизначеності, іноді, поряд із самообвинувальними реакціями, демонструють ворожість стосовно навколишніх осіб. Високі оцінки за цим фактором свідчать про нестійкий емоційний стан зі схильністю до афективного реагування, що призводить до недотримання суспільних вимог і культурних норм, до зневажливого ставлення до моральних цінностей, навіть до нечесності, брехні, заради власної вигоди (FIV+ дратівливість). І, нарешті, високі значення фактора FXI+ (емоційна лабільність) підтверджують наявність у представників цієї групи таких рис, як часті коливання настрою, підвищена збудливість, дратівливість, недостатня саморегуляція. У той же час, за характеристикою цього фактору, таким особам властива чутливість, чемність, увічливість й делікатність. Високі оцінки за фактором «емоційна лабільність» можуть бути пов'язані зі станом дезадаптації, тривожністю, втратою контролю над потягами, вираженою дезорганізацією поведінки тощо.

Що стосується представників другої групи, тобто, осіб не схильних до саморуйнування (**СаPmin**), то високі оцінки за факторами FX+ (екстраверсія), FIX+ (відкритість), FVI+ (врівноваженість) та низька оцінка по фактору FVIII- (сором'язливість) характеризують їх, як екстравертованих, активних, честолюбних, соціально сміливих, схильних до суспільного визнання, лідерства, легких у спілкування, у встановленні контактів. Таким особам властиво прагнення до довірчо-відвертої взаємодії з оточуючими людьми при високому рівні самокритичності, впевненість у собі, оптимістичність, захищеність від впливів стресс-факторів, врівноваженість, сміливість, рішучість. Такі особи не губляться при зіткненні з незнайомими речами й обставинами, рішення ухвалюють швидко й негайно приступають до їхнього здійснення, не переносять відтягнень і коливань, подвійності й амбівалентності. У колективі тримаються вільно, незалежно, люблять в усі втручатися, бути завжди на очах.

Важливо зазначити, що опис характеристик (психологічного портрету) груп осіб схильних й не схильних до саморуйнування ми робили тільки з опорою на зміст тест-опитувальника (FPI), які були використані у цій роботі. Це дало нам можливість виявити та описати специфічні ознаки, їх кількісну оцінку, прояви, форми поведінки, які відповідають особистісній й соціальній орієнтації обстежених, що втілена у теоретичному конструкті і самої методики, без нашого втручання й поправок.

Можемо висловити деякі зауваження стосовно описаних у факторах характеристик. Як і у всіх факторних структурах особистості й методиках, що зроблені на засадах факторного аналізу, відбувається змішання різнорівневих рис особистості (формально-динамічного рівня, змістовно-особистісного, соціально-імперативного, або нормативного). Так, змішення індивідних, темпераментальних, характерологічних, моральних, етичних якостей, що узмістовлюють якийсь фактор порушують проблему каузальності різнорівневих характеристик особистості, що детерміновані різними джерелами: біологічними й соціальними (чесність, мораль, цінності тощо) (Саннікова, 2025).

У результаті, якщо людині притаманна збудливість (характеристика формально-динамічного рівня особистості), то за фактором дратівливості (FIV) їй притаманно недотримання суспільних вимог і культурних норм, зневажливе ставлення до моральних цінностей, схильність до неправди тощо (характеристики змістовно-особистісного та соціально-імперативного рівнів особистості). Це потрібно враховувати при роботі з обстеженими, клієнтами, і при наданні їм їх результатів обстеження, і при консультуванні, і при психокорекції, терапії тощо. Застосування якісного аналізу методом асів і профілів дозволив виявити психологічні характеристики за якими різняться особистості, котрі схильні до саморуйнування йті, які не виявляють подібних тенденцій.

Отже, в результаті проведеного теоретико-емпіричного дослідження встановлено, що саморуйнівна поведінка – вчинки та стани особистості, які виникають внаслідок впливу фізичного й соціального оточення, супроводжуючись дисфоричними емоційними реакціями. Серед цих реакцій варто відзначити тривогу, агресію та аутоагресію, почуття провини, страх, сором та почуття неповноцінності. Ці емоції призводять до руйнування внутрішньої особистісної структури, знецінення власної ідентичності та деградації ключових компонентів особистості, таких як самоповага та саморозуміння. Ця поведінка також може призводити до деформації сформованих в онтогенезі психічних образів, спотворення сприйняття дійсності та руйнування психічного й фізичного здоров'я. У результаті цього, існує загроза скорочення терміну життя людини порівняно з генетично визначеним періодом. Найбільш крайнім, радикальним виявом саморуйнівних тенденцій особистості може бути цілеспрямоване позбавлення себе життя.

Висновки

Аналіз спеціальної літератури дає підстави для розгляду *схильності до саморуйнування* як стійкої властивості особистості (диспозиції), що виявляється у комплексі негативно забарвлених реакцій та їх проявів (психофізіологічних, емоційних, інтелектуальних, поведінкових); призводить до виникнення аутоагресивної (поворот проти себе) поведінки, забезпечує її сталість та спрямовує активність людини на навмисне заподіяння собі фізичної (нанесення травм, спроба самогубства), або психологічної (накопичення напруги, поява психологічних розладів, втрата емоційного здоров'я тощо) шкоди. Теоретично визначено

коло рис особистості, які спричинюють (або блокують, гальмують) прояви схильності до саморуйнування.

Емпірично досліджено факторну структуру особистості двох груп обстежених з протилежними тенденціями: високою й низькою схильністю до саморуйнування, що спричинено зростанням стресу, нарощенням тривоги, появою психологічних травм, невмінням впоратися з емоціями, що призводить до самопошкодження. За допомогою аналізу факторних профілів представників виділених груп обстежених, визначено коло найбільш домінуючих у кожній групі рис особистості, описано їх психологічні особливості, які взаємопов'язані з ознаками саморуйнування та супроводжують антивітальну поведінку. Отримані результати розкривають психологічний зміст саморуйнівної диспозиції особистості та надають інформацію про спектр властивостей особистості, що її супроводжують.

Перспективним є вивчення характеристик схильності до саморуйнування як стійкої властивості, вивчення її показників на всіх рівнях структури особистості, дослідження її психологічних детермінант, удосконалення методів психодіагностики її структурних компонентів, пошук способів подолання і психологічної корекції антивітальної поведінки.

Література

1. Максименко, С.Д., & Гришко, О.Д. (2024). *Психічний супровід і психічне здоров'я: навчальний посібник*. (Т. 2). Київ: Вид-во Людмила. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741253/1/Психологічний%20супровід%20ТОМ%202_%40%23.pdf.
2. Музиченко, І.В. (2017). Психологічні особливості суїцидальної поведінки особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 9(64), 11-15. Режим доступу: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2017/9/04.pdf>.
3. Саннікова, О.П. (2024). Емоційне здоров'я: парадокси детермінації. І.В. Данілюка, Г.К. Юрчінської, Н.І. Погорільської, & Б.Б. Іваненко (Ред.). *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Психологічне здоров'я особистості в контексті процесів глобалізації; методологія дослідження, реалії та перспективи» (м. Київ, 29 березня 2024 року)*, (с. 171-173). Київ: ЦП «КОИПРИНТ».
4. Саннікова, О.П. (2025). Координати базових метавимірів особистості. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*, 11(57), 2430-2443. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11\(57\)-2430-2443](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57)-2430-2443).
5. Саннікова, О.П., & Захаров, А.Ю. (2024). Схильність до антивітальної поведінки як предиктор психологічної залежності. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми психології особистості: теорія, досвід, практика» (м. Одеса, 25-26 квітня 2024 р.)*, (с. 37-45). Одеса: Університет Ушинського. Режим доступу: https://pdpu.edu.ua/images/2024/konferencii/vseukr/akt_p_psih/zbirnyk.pdf.
6. Саннікова, О.П., & Молодовська, Ю. С. (2019). Схильність до саморуйнування: ознаки та прояви. Ресурси та чинники психологічного благополуччя особистості. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми сучасної психології особистості» (м. Одеса, 21 березня 2019 р.)* (с.3-9). Одеса: Університет Ушинського.
7. Саннікова, О.П., & Саннікова, А.О. (2014). *Сценічні бар'єри: диференціально-психологічний підхід* (Монографія). Одеса: ВМВ. Режим доступу: <http://dSPACE.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/15932/1/Sannikova%2c%20Olga.pdf>.

8. Тест «Схильність до саморуйнування» Режим доступу: http://azpsr_u/tests/kit/ssr.html.
9. Яремчук, В.В. (2018). Соціально-психологічні особливості аутоагресивної поведінки сучасної молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*, 3 (2), 227-232. Режим доступу: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/5257>.
10. Bloch-Elkouby, S., Yanez, N., Chennapragada, L., Richards, J., Cohen, L., & Galynker, I. (2022). The Narrative Crisis Model of Suicide : A Novel and Empirically Grounded Diathesis-Stress Model of Suicide. Pompili M. (Eds), *Suicide Risk Assessment and Prevention* (с. 151-166). Cham, Switzerland : Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-42003-1>.
11. Lukyanenko, M., & Isahakyan, O. (2019). Correction of self-destructive behavior of adolescents by means of art therapy. *SHS Web of Conferences*, 70, 01010. <https://doi.org/10.1051/shsconf/2019700101>.
12. Orbach, I. (2017). Self-Destructive Processes and Suicide. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 44(4), 266-279. Режим доступу: https://cdn.doctoronly.co.il/2011/12/2007_4_3.pdf.
13. Sannikova, O. (2017). Individual-typical variations of narcissism. *Science and education*, 11(CLVIV), 179-186. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-11-24>.
14. Sannikova O., Sannikov A., & Melenchuk N. (2021). Adventurousness of personality : construct and diagnostics. *Georgian Medical News*, 2 (311), 109-115. Режим доступу: https://www.geomednews.com/Articles/2021/2_2021/109-115.pdf
15. Shneidman E.S. (2004). *Autopsy of a Suicidal Mind*. New York : Oxford University Press.

References

1. Maksymenko, S.D., & Hryshko, O.D. (2024). *Psykhichnyi suprovid i psykhichne zdorovia [Mental support and mental health]*. (Vol. 2). Kyiv : Vydavnytstvo Liudmyla Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741253/1/Психологічний%20супровід%20TOM%202_%40%23.pdf [in Ukrainian].
2. Muzychenko, I.V. (2017). Psykholohichni osoblyvosti suitsydalnoi povedinky osobystosti [Psychological features of suicidal behavior of a person]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of a gifted person*, 9(64), 11-15 Retrieved from <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2017/9/04.pdf> [in Ukrainian].
3. Sannikova, O.P. (2024). Emotsiine zdorov'ia: paradoksy determinatsii [Emotional health: paradoxes of determination]. Proceedings from PHICGP'24: *Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Psykhologichne zdorovia osobystosti v konteksti protsesiv hlobalizatsii; metodolohiia doslidzhennia, realii ta perspektyvy» – Materials of the II International Scientific and Practical Conference «Psychological health of the individual in the context of globalization processes; research methodology, realities and prospects»* (Kyiv, March 29, 2024). (pp.171-173). Kyiv : TsP «KOYPRYNT» [in Ukrainian].
4. Sannikova, O. P. (2025). Koordynaty bazovykh metavymiriv osobystosti [Coordinates of the basic metadimensions of personality]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and innovations of science. Series «Psychology»*. 11(57), 2430-2443. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11\(57\)-2430-2443](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57)-2430-2443) [in Ukrainian].
5. Sannikova, O. P., & Zakharov, A. Yu. (2024). Skhylnist do antyvitalnoi povedinky yak predyktor psykhologichnoi zalezhnosti [Tendency to anti-vital behavior as a predictor of psychological dependence]. Proceedings from APPPTEP'24: *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Aktualni problemy psykhologii osobystosti: teoriia, dosvid, praktyka» – Materials of*

- the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Actual Problems of Personality Psychology: Theory, Experience, Practice» (April 25-26, 2024, Odessa). (pp. 37-45). Odessa : Ushinsky University. Retrieved from https://pdpu.edu.ua/images/2024/konferencii/vseukr/akt_p_psih/zbirnyk.pdf [in Ukrainian].*
6. Sannikova, O. P., & Molodovska, Yu. S. (2019). Skhylnist do samoruinuvannia: oznaky ta proiavy. Resursy ta chynnyky psykholohichnoho blahopoluchchia osobystosti [Prone to self-destruction: signs and symptoms. Resources and factors of psychological well-being]. Proceedings from PMPP' 19: *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Problemy suchasnoi psykholohii osobystosti» – Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference «Problems of modern personality psychology» (March 21, 2019). (pp. 3-9). Odessa : Ushinsky University [in Ukrainian].*
 7. Sannikova, O. P., & Sannikova, A. O. (2014). *Stsenichni bariery : dyferentsialno-psykholohichni pidkhid [Stage barriers: differential psychological approach]. Odessa : VMV Retrieved from <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/15932/1/Sannikova%2c%20Olga.pdf> [in Ukrainian].*
 8. *Test «Skhylnist do samoruinuvannia» [Test «Tendency to self-destruction»]. Retrieved from https://azpsr_u/tests/kits/ssr.html [in Ukrainian].*
 9. Yaremchuk, V. V. (2018). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti autoahresyvnoi povedinky suchasnoi molodi [Socio-psychological features of auto-aggressive behavior of modern youth]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii – Theoretical and applied problems of psychology*, 3 (2), 227-232. Retrieved from <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/5257> [in Ukrainian].
 10. Bloch-Elkouby, S., Yanez, N., Chennapragada, L., Richards, J., Cohen, L., & Galynker, I. (2022). The Narrative Crisis Model of Suicide: A Novel and Empirically Grounded Diathesis-Stress Model of Suicide. In Pompili, M. (Ed.). *Suicide Risk Assessment and Prevention* (pp. 151-166). Cham, Switzerland : Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-42003-1>
 11. Lukyanenko, M., & Isahakyan, O. (2019). Correction of self-destructive behavior of adolescents by means of art therapy. *SHS Web of Conferences*, 70, 01010. <https://doi.org/10.1051/shsconf/2019700101>.
 12. Orbach, I. (2017). Self-Destructive Processes and Suicide. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*. 44(4), 266-279. Retrieved from https://cdn.doctoronly.co.il/2011/12/2007_4_3.pdf.
 13. Sannikova, O. (2017). Individual-typical variations of narcissism. *Science and education*, 11(CLXIV), 179-186. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-11-24>.
 14. Sannikova, O., Sannikov, A., & Melenchuk, N. (2021). Adventurousness of personality: construct and diagnostics. *Georgian Medical News*, 2(311), 109-115. Retrieved from https://www.geomednews.com/Articles/2021/2_2021/109-115.pdf.
 15. Shneidman, E.S. (2004). *Autopsy of a Suicidal Mind*. New York : Oxford University Press.

SELF-DESTRUCTIVE PERSONALITY DISPOSITION**Olga Sannikova****Doctor of Psychology, Professor,****Professor of the Department of General and Differential Psychology**

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University Named After K.D. Ushynsky"

26 Staroportofrankivska Str., Odessa, Ukraine, 65039

osanniland@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3961-2103>

researcher ID: I-5139-2018

Kateryna Filonova**PhD Student of the Department of General and Differential Psychology**

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University Named After K.D. Ushynsky"

26 Staroportofrankivska Str., Odessa, Ukraine, 65039

Filonova.KS@pdu.edu.ua, <https://orcid.org/0009-0004-1030-8356>**Abstract**

The article is based on many years of research into the problem of personality self-destruction and its psychological determination. Self-destruction is viewed as a stable personality trait (disposition), as a real, generalized mental structure that initiates auto-aggressive, self-destructive (turned against oneself) behavior, ensures its stability across different situations, and directs a person's activity toward the deliberate infliction of physical or psychological harm. This article presents the results of a theoretical and empirical study aimed at examining the factor structure of personality in individuals with different levels of self-destructive tendencies. The relevance of studying the manifestations and indicators of self-destructive behavior in the present time is due to increasing stress levels. Approaches to understanding self-destruction, its signs, and its determinants are reviewed. Theoretically, a range of personality traits that contribute to the manifestation of self-destructive tendencies has been identified. The results of the study of individual psychological characteristics associated with manifestations of self-destruction. The empirical study was conducted using the questionnaire "Self-Destructive Tendency" and the Freiburg Personality Inventory (Das Freiburger Persönlichkeitsinventar, Freiburg Personality Inventory, FPI). The results of quantitative and qualitative analyses of the data obtained are presented and analyzed. The features of the personality factor structure are described, encompassing a wide range of characteristics that distinguish representatives of groups with high and low levels of self-destructive tendencies. Through the analysis of factor profiles of representatives of the groups, the most dominant personality traits associated with manifestations of self-destruction and anti-vitality were identified for each group. The results obtained reveal the psychological content of the self-destructive personality disposition and provide information about its psychological determinants.

Keywords: personality, self-destructive disposition, personality structure factors, self-destructive tendencies, antivitality, self-directed aggression, psychological determinants.

*Подано 29.01.2026**Рекомендовано до друку 10.02.2026*